

УДК 159.922.73

**АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Савченко Ю.Ю.

кандидат психологічних наук, доцент, заступник директора з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної роботи,

**Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка
orcid.org/0000-0003-3662-2787**

Одним з найефективніших засобів, який дає можливість людині відчувати багатомірність соціокультурного життя у всіх його проявах та гармонізувати буття у соціумі є саме мистецтво. Воно є найдієвішим не лише виховним, але і терапевтичним засобом. Застосування його з такою метою знаходить втілення в арт-терапії.

Арт-терапія розглядається як творча методика, що спирається на засоби мистецтва, як засоби символічної, невербальної комунікації, при реалізації якої створюється сприятливе середовище для встановлення та підтримання позитивних відносин між учасниками терапевтичного процесу, досягнення особистих і соціальних терапевтичних цілей, що визначаються індивідуально.

Ключові слова: арт-терапія, мистецтво, естетичне виховання, терапевтичний вплив, дитина дошкільного віку.

Савченко Ю.Ю. АРТ-ТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.

Один из эффективных способов, который даёт возможность человеку ощутить многообразие социокультурной жизни во всех её проявлениях и гармонизировать бытие является искусство. Оно является действенным не только воспитательным, а и терапевтическим средством. Использование его с данной целью находит своё воплощение в арт-терапии.

Арт-терапия рассматривается как творческая методика, которая основывается на средствах искусства, как способах символической,

невербальной коммуникации, при реализации которой создаётся благоприятная среда для установления и поддержки позитивных отношений между участниками терапевтического процесса, достижения личных и социальных терапевтических целей, которые определяются индивидуально.

Ключевые слова: арт-терапия, искусство, эстетическое воспитание, терапевтическое влияние, ребёнок дошкольного возраста.

Savchenko Yu. Yu. ART THERAPY AS A MEANS OF AESTHETIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN.

With increased destructive trends in all areas of human life, there is a problem of harmonious functioning of the system, which is a chain of "man-society-culture-nature". Proclaiming the absolute value of a man and his life in its integrity and harmony with the Universe and himself, modern science is characterized by the convergence of knowledge from different areas (biology, medicine, ecology, philosophy, psychology, pedagogy, etc.) aimed at solving spiritual, moral, educational and socio-cultural problems of the society.

One of the most effective tools which allow a person to experience multidimensionality of cultural life in all its forms and to harmonize the existence in the society is art. It is the most effective both educational and therapeutic tool. With this purpose, it is used in art therapy.

Art therapy is regarded as a creative technique that relies on the tools of art as a means of symbolic, non-verbal communication. Its implementation creates a favorable environment for establishing and maintaining positive relationships between the participants the therapeutic process, achieving personal and social therapeutic goals, determined individually.

Considered scientific views of scholars confirm that the therapeutic effect of art is not limited to purely therapeutic effect, and apply to achieve personal goals (the development of creativity, imagination, emotion, sensuality, spontaneity, achievement of inner freedom), is a means of self-development and self-realization.

Keywords: art therapy, art, aesthetic upbringing, therapeutic effect, preschool child.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. З посиленням деструктивних тенденцій у всіх сферах людської життєдіяльності виникає проблема гармонійного функціонування системи, яка являє собою ланцюг «людина-суспільство-культура-природа». Проголошуючи абсолютною цінністю людину та її життя в цілісності й гармонії із Всесвітом та із собою, сучасна наука характеризується процесом зближення знань з різних її галузей (біології, медицини, екології, філософії, психології, педагогіки та ін.), що спрямовані на розв'язання духовно-моральних, освітньо-виховних та соціокультурних проблем суспільства.

Одним з найефективніших засобів, який дає можливість людині відчувати багатомірність соціокультурного життя у всіх його проявах та гармонізувати буття у соціумі є саме мистецтво. Воно є найдієвішим не лише виховним, але і терапевтичним засобом. Застосування його з такою метою знаходить втілення в арт-терапії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під арт-терапією, згідно з науковою психотерапевтичною літературою [7], слід розуміти групу терапевтичних методів, застосування яких передбачає продуктивну художню творчість з використанням ігрових форм, за допомогою яких з'являється можливість зрозуміти несвідомі елементи конфлікту. Такі методи сприяють вивільненню емоцій, стимулюють експресивні здібності та допомагають людині в процесі вербального діалогу з арт-терапевтом зрозуміти та усвідомити сутність своїх проблем, що призводить до позитивних змін внутрішнього стану.

Існують різні погляди на визначення самого терміна арт-терапія. Англійські вчені [7] розглядають арт-терапію як творчу методіку, що спирається на засоби мистецтва, як засоби символічної, невербальної комунікації, при реалізації якої створюється сприятливе середовище для встановлення та підтримання позитивних відносин між учасниками терапевтичного процесу, досягнення особистих і соціальних терапевтичних цілей, що визначаються індивідуально.

Вчені, серед яких А. Копитін, Л. Лебедева позначають цим терміном лише терапію образотворчим мистецтвом [3, 4].

О. Федій [7], розглядаючи арт-терапію як складову естетотерапії, відносить до неї різні види терапії мистецтвом. Такої позиції у трактуванні арт-терапії будемо дотримуватися і ми, вважаючи що вона включає терапію образотворчим мистецтвом, музичну терапію, танцювальну терапію, бібліотерапію, казкотерапію тощо.

Питання використання мистецтва (музичного, образотворчого, драматичного, літератури) з метою розвитку особистості та аналізу його терапевтичної дії висвітлювали в своїх дослідженнях Л. Виготський, А. Копитін, Е. Крамер, Л. Лебедева, М. Наумбург, В. Петрушин, О. Пилипенко, Г. Побережна, К. Рудестам, О. Федій, І. Чемпернон та інші.

Формулювання мети статті. Дослідити сучасні теоретичні основи естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку та проаналізувати концепції розвитку арт-терапії як засобу естетичного виховання.

Виклад основного матеріалу статті. Спираючись на наукові погляди В. Петрушина, розглядатимемо поняття арт-терапії як сукупність прийомів і методів, спрямованих на розширення і збагачення спектра естетичних переживань, потреб на формування здорового світогляду, розвиток багатой емоційної сфери [6].

Відповідно до досліджень О. Федій, основними засобами арт-терапії слід вважати засоби, обумовлені видами мистецтва: малюнок (терапія образотворчим мистецтвом), поезія чи прозовий твір (бібліотерапія), танець (танцювальна терапія), казка (казкотерапія) тощо [7].

Вагоме значення і інтерес для нас становить праця О. Денисової, в якій мистецтво аналізується з біосоціальної точки зору. Науковець, розглядаючи біосоціальні основи мистецтва, спирається на єдність біологічного і соціального, на єдність людини і суспільства, на розгляд мистецтва як системи. В такому контексті мистецтво трактується як засіб гармонізації суспільного життя, досягнення екологічної чистоти людини і суспільства, засіб розкриття

сутнісних сил людини, виконує гармонізуючу роль, зменшує конфліктність людини із соціоприродним і культурним середовищем [1].

Цікавим є обґрунтування мистецтва стосовно його природовідповідності потребам людини. Воно будується на основі аналізу екологічного інстинкту людини. Кожен суб'єкт, на думку Г. Шевченко, намагається діяти відповідно до таких принципів природи, як ритмічність, симетричність, співрозмірність, врівноваженість. Саме такі компоненти гармонії становлять діалектику природи та слугують основним критерієм прекрасного в будь-якому виді мистецтва [9].

Як стверджують вчені, прагнення до збереження і відтворення симетрії і ритму в образах і діяльності є природно-психічною передумовою мистецтва. Саме тому для людини, як однієї з підсистем природного світу, мистецтво, спираючись на своє біологічне коріння, «здатне впливати на всі рівні психічної організації людини як лікувального і виховного фактору, особливо у віці активного розвитку, дозрівання, соціалізації і особистісного формування [4, с. 124]».

Розглядаючи естетичне виховання, варто відзначити, що в процесі його здійснення по-новому структурується душа особистості, естетизується світогляд. Таке твердження показує психологічне підґрунтя естетичного, на якому в процесі сприймання відбувається майже повне злиття людини з естетичним об'єктом і створює умови для психічної трансформації людини.

Ці процеси пов'язані з ідеєю про безумовний вплив сигналів естетичної інформації. Сприймання такої інформації, згідно з науковою літературою, обумовлюється певними фізичними характеристиками. Вплив їх спрямовано безпосередньо на біофізичну природу людини, причому колір, звук, форми можуть сприйматися безумовно, не доходячи до свідомості.

У контексті наступності та неподільності дошкільного та початкового етапів виховання та навчання нас цікавлять погляди Г. Локаревої [5]. Вона, розглядаючи твори мистецтва як інформаційний матеріал, вважає, що вони містять інформацію про естетичну дійсність, про чуттєво-емоційне ставлення

автора до події, яку він зображує, естетичні уявлення суспільства та різні аспекти дійсності, що оточує нас. Використання такої інформації, на її думку, сприятиме розширенню художньо-естетичного знання, збагаченню морально-естетичного досвіду та формуванню естетичного ідеалу дітей дошкільного віку.

Розвиваючи ідею смислово-інформаційного впливу естетичної інформації, вчені зазначають, що при сприйманні твору мистецтва ритм, динаміка, кольори, композиція в сприйнятті людини переходять у своєрідні імпульси, які, власне, підкреслює Ю. Філіп'єв, перетворюються в код психічних сигналів, які налаштовують систему людських почуттів, створюючи певну емоційну напругу [8]. Так Ю. Філіп'єв відзначає, що такі імпульси відповідають естетичній структурі твору, а оскільки вони перебувають у стані психологічного коду, то здатні захопити та налаштувати наш духовний світ. Вчений порівнює художні твори з «релейним підсилювачем», бо завдяки малим засобам створюється продукт, який має величезне образно-пізнавальне та емоційне значення та сприяє вивільненню і організації потенційних сил нашої уяви і мислення [8].

Мистецтво, вважає В. Петрушин, створює позитивні умови для досліджень щодо вивчення внутрішнього світу та емоційного стану особистості. Воно є своєрідним психологічним полем, на яке людина може перенести, спроектувати свій внутрішній світ. У процесі описування того, що бачить чи чує людина, вона звертається до власного минулого досвіду, з якого і бере образи та в розповідях відображує власні настрої і потреби [6].

Наукові дослідження дають можливість говорити про естетико-терапевтично-виховний вплив мистецтва. З аналізу наукової літератури випливає, що терапевтична дія мистецтва ґрунтується на так званому відчутті рапорту (емпатійного контакту), яке виникає внаслідок естетичного переживання, зумовленого художнім твором. Завдяки такому контакту відбувається, згідно з дослідженнями, злиття з об'єктом сприймання – так звана захопленість духом об'єкта, що є по суті станом переживання самого буття (а не просто його споглядання). Такий стан охоплює людину цілком, створюючи

відчуття єдності та взаємодоповнення людини і твору мистецтва. Тому досягнення такого ефекту можна вважати поштовхом до зрушень у відчуттях людини, на якому, власне, і ґрунтується терапевтична та естетико-виховна дія мистецтва.

Ідея комплексного застосування мистецтва в естетичному вихованні дошкільника ґрунтується на твердженні, що окремо взятий вид мистецтва не спроможний повною мірою вирішити завдання естетичного сприймання і всебічного розвитку людини. Ми цілком погоджуємось з вченими, які стверджують, що лише сукупність мистецтв дає можливість розвивати повноту людських потенцій, збагачувати внутрішній світ, вдосконалювати психічний розвиток та робити особистість багатогранною.

Значущу роль комплексного використання мистецтва в естетичному вихованні особистості відзначає Г. Шевченко. На її думку, мистецтво, завдяки специфічній художньо-образній і поліфункційній природі, розвиває особистість цілісно, оскільки створюється специфічна художня атмосфера, яка зумовлює появу численних асоціацій, збільшення та концентрацію емоційних переживань [9].

Застосування комплексу різних видів мистецтва та творчої діяльності, як відзначає М. Кір'ян, є запорукою повноцінного естетичного розвитку особистості, виявлення її творчих сил, оскільки в цьому разі забезпечується цілісність і повнота відчуттів та знань про внутрішні процеси духовного світу особистості. Крім того, регулюватиметься емоційно-почуттєве життя людини та формуватиметься не лише художньо-творчі навички та уміння, а й такі універсальні якості як естетична емпатія, імпресивна та експресивна емоційність, синестезія, асоціативна здатність, художня уява, здатність до перетворювальної діяльності тощо [2].

Застосування арт-терапевтичних засобів у естетичному вихованні повинно опиратися на основні вимоги до арт-терапевтичного процесу. Серед них виокремимо такі, як спонтанність творчості, добровільність, обов'язкова присутність педагога, який керує естетико-виховним процесом та виступає

посередником в «діалозі» дитини з твором мистецтва; відсутність оцінювання продуктів творчості. Дотримання таких вимог забезпечить позитивний психологічно-комфортний клімат естетично-виховного процесу, в якому дошкільники набудуть цінного досвіду спілкування з мистецтвом. Крім того, відбуватиметься самозаглиблення, самопізнання, самоприйняття, гармонізація та особистісне зростання.

Розглядаючи арт-терапію як педагогічну інновацію, Л. Лебедева [4] виділяє і такі її основні ознаки, як: зв'язок соціальних, психологічних і педагогічних явищ; здатність до інтеграції та трансформації, що проявляється як активна творча варіативність; здатність вбудовуватися в різноманітні методики (в нашому випадку у процес естетичного виховання дошкільників).

Ми погоджуємося із поглядами Л. Лебедевої [4] в тому, що використання арт-терапевтичних засобів у ЗДО дає змогу вирішувати такі педагогічні завдання:

- естетико-виховні та виховні загалом (особистісна причетність до мистецтва, відображення власного внутрішнього світу засобами мистецтва, коректне спілкування, співпереживання, емпатійне ставлення до мистецтва, дбайливі взаємовідносини з однолітками та дорослими, моральний та етичний розвиток особистості);

- профілактичні (поліпшення самооцінки, налагодження способів взаємодії з іншими людьми, профілактика неадекватних форм поведінки, тривожності, агресивності, страхів, сором'язливості, творчої скутості);

- психотерапевтичні (створення емоційно теплої атмосфери, доброзичливості, емпатійного спілкування, визнання цінності іншої особистості, піклування про її почуття та переживання, відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху, мобілізація цілющого потенціалу емоцій);

- діагностичні (створення можливості у процесі спостереження отримати інформацію про розвиток індивідуальних особливостей дошкільників, про його естетичний розвиток, естетичні інтереси та цінності, внутрішній світ, виявити

проблеми, які потребують спеціального коригування, з'ясувати реальне положення кожного в колективі);

- розвивальні (діти самостійно виконують естетико-виховні завдання; при цьому розвивається почуття власної гідності, самоповаги, відкритість у спілкуванні, набувається досвід нових естетико-творчих форм діяльності, відбувається розвиток творчих здібностей, саморегуляція почуттів і поведінки).

Ґрунтуючись на дослідженнях Л. Лебедевої [4], процес естетичного виховання дітей, в якому використовуються арт-терапевтичні методи слід розглядати, як динамічну систему взаємодії між дитиною, продуктом її творчої діяльності (чи твором мистецтва) та педагогом. Дошкільник і педагог здійснюють між собою вербальну комунікацію на символічному рівні а також невербальну, візуальну комунікацію через продукти творчості та твори мистецтва. Результатом такої взаємодії є різні способи самовираження.

Враховуючи особливості дітей дошкільного віку та специфіку арт-терапевтичного процесу, виділимо особливості застосування засобів арт-терапії у естетичному вихованні дошкільників, що полягають:

а) у створенні вихователем емоційно комфортного арт-терапевтичного простору;

б) у забезпеченні прямої та зворотної комунікативної взаємодії: вчитель – твір мистецтва – дитина – група дітей;

в) у залученні вихователя до співтворчості з дошкільниками як фасилітатора естетично-творчого процесу;

г) у добровільності участі у творчому процесі.

Тому, на нашу думку, необхідним є застосування в естетично-виховному процесі засобів арт-терапії, що забезпечать активізацію та оптимізацію розвитку складових естетичного виховання та створюватимуть сприятливі умови для самовираження та самореалізації дітей молодшого дошкільного віку.

Висновки і перспективи наукових пошуків. Підсумовуючи зазначимо, що арт-терапія є доцільною в естетико-виховній роботі з дошкільниками; застосування арт-терапевтичних засобів в естетичному вихованні дозволяє

дошкільникам осмислювати художньо-естетичну інформацію, особистісно її переживати, вільно виражати свій внутрішній світ, усвідомити, як він відображується у власних творах, здобувати естетичний досвід спілкування з мистецтвом, ціннісно ставитися до творів мистецтва, продуктів творчості колег, їх духовних потреб. Застосування засобів арт-терапії у естетичному вихованні дітей дошкільного віку забезпечує розвиток емоційної сфери та дає змогу створити умови, за яких діти стають одночасно творцями, свідками та інтерпретаторами.

Література

1. Денисова О.В. Биосоциальные основания искусства в контексте коэволюционной парадигмы: дис. ... канд. фил. наук : 09.00.03. Симферополь, 2002. 206 с.
2. Кір'ян М.М. Формування естетичних почуттів у майбутнього вчителя комплексом мистецтв у процесі навчальної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: [спец.] 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Луганськ, 2005. 24 с.
3. Копытин А.И. Теория и практика арт-терапии. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 368 с.
4. Лебедева Л. Д. Педагогические основы арт-терапии : [монография]. Санкт-Петербург: Ленингр. обл. ин-т развития образов., 2000. 199с.
5. Локарева Г.В. Теоретичні та методичні засади застосування художньо-естетичної інформації у підготовці соціального педагога до професійного спілкування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2005. 44 с.
6. Петрушин В.И. Музыкальная психотерапия: теория и практика: уч. пособ. [для студ. высш. уч. завед.]. Москва: ВЛАДОС, 1999. 176с.
7. Федій О.А. Естетотерапія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
8. Филипьев Ю.А. Сигналы эстетической информации. Москва: Наука, 1971. 111 с.

9. Шевченко Г.П. Взаимодействие искусств в эстетическом воспитании и развитии подростков: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора пед. наук: [спец.] 13.00.01 «Теория и история педагогики». Київ, 1986. 48 с.

References

1. Denysova, O.V. (2002). Biosotsialnyie osnovaniya iskusstva v kontekste koevolyutsionnoy paradigmy [Biosocial foundations of art in the context of the coevolutionary paradigm]. *Candidate`s thesis*. Simferopol. [in Russian].
2. Kiran, M.M. (2005). Formuvannya estety`chny`x pochuttiv u majbutn`ogo vchy`telya kompleksom my`stecztv u procesi navchal`noyi diyal`nosti [Formation of aesthetic feelings in the future teacher by a complex of arts in the process of educational activity]. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Lugansk. [in Ukrainian].
3. Kopytin, A.I. (2002). *Teoriya i praktika art-terapii [Theory and practice of art therapy]*. St. Petersburg: Piter, 368 s. [in Russian].
4. Lebedeva, L.D. (2000). *Pedagogicheskie osnovy art-terapii [Pedagogical basis of art therapy]*. St. Petersburg: Leny`ngr. obl. y`n-t razvy`ty`ya obrazov. 199 s. [in Russian]
5. Lokaryeva, G.V. (2005). Teorety`chni ta metody`chni zasady` zastosuvannya xudozhn`o-estety`chnoyi informaciyi u pidgotovci social`nogo pedagoga do profesijnogo spilkuvannya [Theoretical and methodical principles of the use of artistic and aesthetic information in the preparation of a social teacher for professional communication]. *Extended abstract of Doctor`s thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Petrushin, V.I. (1999). *Muzyikalnaya psihoterapiya: teoriya i praktika [Musical Psychotherapy: Theory and Practice]*. Moscow: VLADOS, 176 s. [in Russian].
7. Fedy, O.A. (2007). *Estetoterapiya [Aesthetic therapy]*. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury`. 256 s. [in Ukrainian].
8. Filip`ev, Yu.A. (1971). *Signalyi esteticheskoy informatsii [Aesthetic information signals]*. Moscow: Nauka. 111 s. [in Russian].

9. Shevchenko, G.P. (1986). Vzaimodeystvie iskusstv v esteticheskom vospitanii i razvitii podrostkov [The interaction of the arts in the aesthetic upbringing and development of adolescents *Extended abstract of Doctor`s thesis*. Kyiv. 48 s. [in Russian].

УДК 316.752,159.923.2 – 053.4

**ЦІННОСТІ ДИТИНИ: ШЛЯХИ ПРИВЛАСНЕННЯ
В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Соловйова Л. І.

**кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії
психології дошкільника,**

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

[orcid.org/ 0000-0003-3584-9779](https://orcid.org/0000-0003-3584-9779)

Статтю присвячено аналізу проблеми привласнення цінностей дитиною старшого дошкільного віку. Розкрито психологічний зміст понять «цінність», «ціннісні орієнтації». Відзначено, що присвоєння дитиною цінностей соціуму відбувається не через пряме копіювання цінностей значимих дорослих, а в результаті їх внутрішньої трансформації з урахуванням індивідуальних потреб, інтересів, провідних мотивів дошкільника, особистого досвіду його переживань, успіхів та невдач діяльності. Дієвість ціннісних орієнтацій як регуляторів дитячої поведінки визначається рівнем розвитку провідних особистісних новоутворень старшого дошкільника, їх впливу на гармонізацію структурних компонентів цінностей. Підкреслено, що головний шлях привласнення цінностей проходить через включення дитини у активну взаємодію з оточуючим світом у процесі ігрової, предметно-практичної, пізнавальної діяльності; надання можливості вибору, проявів ініціативи, творчості.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, соціалізація, привласнення цінностей, дитина старшого дошкільного віку.